

A ROMÁN PROPAGANDA HATÁSA NYUGATEURÓPA KÖZVÉLEMÉNYÉRE

A MULT SZÁZAD folyamán egészen a nyolcvanas évekig Nyugateurópa közvéleménye általában rokonszenvvel tekintett Magyarországra. Ennek a rokonszenvnek a gyökerei kétségtelenül részben még az 1848-as szabadságharcig nyúltak vissza, amikor az európai haladó közvélemény a császárral szövetkezett nemzetiségekkel szemben velünk rokonszenvezett. Európa liberális országai ekkor a szabadság ügyének legelső harcosai közé sorolták Magyarországot is és jóindulatú támogatásukról nem egyszer biztosították hazánkat. Kossuth és az emigráció még fokozta ezt a rokonszenvet, s így a század végéig, amíg a politikai érdekek mind jobban előtérbe kerülő szempontjai s a monarchia nemzetiségeinek egyre agresszívebbé váló propagandája nem zavarták meg hazánk és Nyugat közt fennálló barátságos légkört, az európai közvélemény előtt a Dunamedence egyik legrokonszenvesebb állama Magyarország volt.

E fentebb említett két körülménynek hatására azonban rövid tíz év alatt a külföldnek Magyarországról való eddig kedvező véleménye teljesen megváltozott. A század végén a liberális Magyarország már mint nemzetiségeinek elnyomója szerepelt a külföld közvéleményében s a nyugati demokráciák szemében a szabadság ügye lassan a nemzetiségek ügye kezdett lenni.¹

Ezúttal csupán a románság szerepét kíséreljük meg nagy vonásaiban bemutatni a monarchia nemzetiségeinek abban a nagyszabású propagandahadjáratában, amely Európa közvéleményének hazánkról alkotott felfogását rövid idő alatt ilyen gyökeresen átalakította. Az események tisztánlátásához a román propaganda ténykedéseinek vizsgálata előtt, szükségesnek tartjuk röviden vázolni azokat a háttérben működő mozgató erőket, amelyek legfőbb irányítói voltak minden ország politikai állásfoglalásának. A propaganda céljaira alkalmas talajt mindenütt ezek a nemzetiségi törekvésekkel összeegyeztethető közös politikai érdekek készítették elő.

A NYUGATI KÖZVÉLEMÉNY ELFORDULÁSA MAGYARORSZÁGTÓL

EURÓPA LIBERÁLIS ORSZÁGAI KÖZÜL Franciaország a XIX. század közepéig minden más politikai szemponttól mentesen csupán a szabadság-testvériség-egyenlőség eszméinek egyik diadalvivőjét látta hazánkban. Még a hetvenes években is nagy elismeréssel nyilatkozott Magyarországról, amely elsőnek valósította meg a

¹ Mikó Imre: Az erdélyi kérdés az európai közvélemény előtt. 1865–1920. Lugos, 1936. I. 1.

Dunamedencében a liberális alkotmányt. S bár a két országot eddig a rokonszenv egyre sűrűbb szálai kötötték össze,² mégis pár év elég volt ahhoz, hogy a külpolitikai események hatása alatt Franciaország elforduljon tőlünk és a nemzetiségek ügyének leglelkesebb pártfogójává váljék.

A frankfurti béke után a francia külpolitika még Magyarországon vélte megtalálni szövetségesét a jövőndő német-francia háború számára, bennünk látta az »antigermán koefficienst«, amely a »corpus Germanicum« egyre fenyegetőbbé váló hatalmas tömegét kelet felől leköti.³ Mme Adam 1884-ben személyesen jött evvégből Magyarországra, azonban az ország egész közvéleménye helyett csupán a függetlenségi pártot tudta meggyőzni a francia szövetség előnyeiről. Hiába léptek szoros összeköttetésbe a szabadkőműves és liberális gondolkozású magyar írókkal, hiába támogatták hálából jelentékeny összegekkel a szegedi árvízkarosultakat – mivel a 71-es vereség után a magyarok is segítették a német fogságban lévő franciákat – a két ország között közös politikai érdekkapcsolat nem jöhetett létre.⁴ A francia külpolitika irányelveivel még a függetlenségi párt elgondolásai sem voltak összeegyeztethetők, vagyis még annak az egy pártnak a törekvései sem, amely hajlandó volt a hagyományos német barátság helyett új utakra lépni. Franciaország előtt ugyanis csak a dualizmus keretében élő Magyarország látszott reális szövetségesnek Németország ellen, mert a független Magyarország jelentéktelen tényezőnek tűnt fel számításaikban. A magyarországi kísérletek sikertelensége következtében bebizonyosodott tehát Franciaország előtt, hogy a Németország keleti határán végighúzódó szláv népek érdeke a magyaroknál sokkal jobban összhangban van céljaival és hogy ezeknek a népeknek az összesége alkalmas olyan övezet alkotására, mely Németország mögött, »a Visztulától az Adriáig« húzódik.⁵ A francia gondolkodás rugalmas, »Allemagne«-fogalma ezután már Magyarországot is magában foglalta s a német politikai egység köré tervezett gát középső része ezáltal kijebb tolódott.⁶ Így került előtérbe a román nép is, amelynek a francia külpolitika számára való fontosságát most

² *Lelkes István*: A magyar-francia barátság aranykora. Budapest, 1933.

³ *E. Fournol*: De la succession d'Autriche. Paris-Nancy, 1918. 267. l.: *Id. Baráth Tibor*: A dunai táj a francianyelvű történetírás tükrében. (1871–1935). Századok, 1937. 1–3. sz. 56. l. Baráth Tibor megállapítása szerint egyébként ez a politikai koncepció mélyen bennegyökerezik a francia történetírásban. Már a XV–XVI. század fordulója óta Franciaország kontinentális külpolitikájának egyik vezetőeszméje mindig az volt, hogy a „corpus Germanicum” nagy tömegét több oldalról lekösse s így biztosíthassa az „európai egyensúlyt”. (Les bases de la politique extérieure de la France. Paris, 1933. 24. l.) A XIX–XX. század fordulója felé ezután ez az érdeklődés a német Weltpolitik megerősödésével egyenes arányban bontakozott ki mind rohamosabban. Baráth i. m. 56. l.

⁴ Ezt a gondolatot *Szekfü Gyula* fejtette ki a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemen az 1935–36. tanév II. f. é.-ben tartott előadásában.

⁵ „seront la ceinture qui touchera directement au corps germanique de la Vistule à l'Adriatique.” *E. Fournol* i. m. 267. l.

⁶ Baráth T. i. m. 59. l.

vették csak észre. Érdeklődni kezdtek sorsa, helyzetéről s törekvései iránt, efelől addig meglehetősen tájékozatlanok voltak.⁷

A politikai érdekek megváltozása okozta tehát elsősorban a francia közvélemény irányunkban észlelt rokonszenvének leáldozását, másrészt viszont éppen ez volt az oka annak a kedvező fogadtatásnak, amellyel a franciák a nemzetiségek, jelesül a románok propagandáját már megindulásától kezdve részesítették.

Európa másik liberális országának, Olaszország közvéleményének érdeklődését a románság először a »közös eredet« és a »latin testvériség« frázisainak hangoztatásával ragadta meg. A román törekvések iránti rokonszenv és barátság kifejlődését azonban itt is azok a mélyebb politikai indítékok segítették elő, amelyek különösen a XIX. század végén Olaszországot szövetségeseitől, a Központi Hatalmaktól az ellenkező tábor oldalára hajtották. A monarchia balkáni terjeszkedése ugyanis mind jobban elidegenítette a Hármaszövetségtől Itáliát, amely Ausztria olasz lakosságának irredentizmusa miatt is szívesen fogadta a monarchia nemzetiségeinek hasonló célú törekvéseit. A románok egységre irányuló mozgalmi tehát bizonyos mértékben hasonlítottak az olaszokéhoz, ez volt a fő oka annak a ténynek, hogy a szabadságharc idejére visszanyúló lelkes magyar-olasz barátság utolsó foszlányai is lassanként eltűnédeztek.

Európa e két latinfajú nemzetével ellentétben az angol közvélemény a múlt század végéig is még meglehetősen közömbös magatartást tanúsított az erdélyi kérdés iránt. Ennek oka abban a körülményben rejlett, hogy Anglia komolyabb politikai érdekei nem kapcsolódtak össze a románság törekvéseivel. Egyes személyektől eltekintve, általában nem érdeklődtek iránta s határozott állást sem foglaltak egyik fél mellett sem.

Lassanként azonban éppen e tájékozatlanságot használta fel a románság a maga céljaira. Az egyoldalú román propaganda ugyanis bebizonyította az angol közvélemény előtt, hogy a románoknak a monarchia szétbontására irányuló törekvései a legnagyobb összhangban vannak Anglia hasonló elgondolásaival, miért is ezután szívesen pártolt Anglia minden román mozgalmat, mert úgy vélte, hogy ezzel egyúttal saját céljait közelíti meg.

A politikai érdekellentétek miatt a magyar államtól fokozatosan elhidegülő európai országokon kívül a velünk szoros kapcsolatban, sőt szövetségben lévő német és osztrák közvéleményben is

⁷ *Moroianu George* román politikus szerint is – aki Erdélyből Romániába menekült és ott, valamint a külföldön a legnagyobb propagandatevékenységet fejtette ki – nemcsak a francia közvélemény, de egész Nyugat-Európa előtt egészen 1881-ig ismeretlen volt az erdélyi románság és Magyarország kapcsolata. „Les Roumains de Transylvanie comme Organisation politique a part dans les cadres de l'État hongrois, comme parti d'opposition politiques et intellectuels de l'Europe occidentale que depuis une cinquantaine d'années”. *G. Moroianu: Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. (Épisodes et Souvenirs)* Paris, 1933. 17. l.: Moroianu id. műve először román nyelven jelent meg: *Luptele de emancipare ale Românilor din Ardeal în lumina europeană.* București, 1929. címen.

visszhangra találtak a Magyarország megbontására irányuló román irredenta törekvések.

Németországnak a magyar-román kérdéssel szemben tanúsított magatartásából azt lehet legjobban bebizonyítani, hogy a nemzeti-ségi kérdésre vonatkozó szépen hangzó elméleteket az illető népek mindig saját érdekeik szerint készítik el, de ha ezek megvalósítása már érdekkörükbe ütközik, végrehajtásából nem csinálnak lelkiismereti kérdést.⁸ Németország ugyanis a korszellemnek megfelelően, éppen úgy, mint Európa többi nagy és kis népe, a politikai határokon kívül élő fajtestvéreit is saját hatalma alá igyekezett vonni. Az így megszerzett vegyeslakosságú területeken a többi népek asszimilálását a magasabb kultúrájú nép által lehetségesnek, szükségesnek tartotta. Példa gyanánt maguk mellett a magyarokat is felhozták, midőn azonban a hazai németség szempontjából ítélték meg a helyzetet, akkor teóriájukat egyszerre megváltoztatták. A szász egyetemnek 1876-ban történt feloszlata óta, a magyarországi nemzetiségek állítólagos elnyomásának legendája Németországban is terjedni kezdett. Természetes tehát, hogy ebben a hangulatban a román propaganda termékeny talajra talált.

A bécsi udvarban a rendkívül befolyással bíró s a monarchia sorsát szinte teljhatalmúlag kormányzó cseh feudális arisztokraták érdekszövetségének a dualizmus szétbontására irányuló tervei kapcsolódtak össze a románság törekvéseivel.⁹ Az osztrák keresztény-socialista párt, melyet ez a valósággal kamarillaszerű egyesülés céljai terjesztése és népszerűsítése érdekében kerített hatalmába, rendkívüli politikai rövidlátással a monarchia területén szoros szövetségbe igyekezett tömöríteni a dualizmus ellenségeit. A létesítendő összmonarchia céljait vélték elérni a nemzetiségek s így a románok törekvéseinek támogatása révén, s nem vették észre, hogy a nemzetiségek a kezükbe adott fegyverrel csak saját egyéni céljaikat fogják megvalósítani. A cseh feudálisoktól szervezett propaganda hatására a század végén már szinte az egész osztrák közvélemény ellenséges szemmel tekint Magyarország felé s az ekkor meginduló román propaganda szölamait a legnagyobb megértéssel fogadja.

A különböző európai országok előbb vázolt politikai érdekei és céljai világosan megokolják azt a kedvező fogadtatást, amelyben a nyolcvanas években meginduló román propagandát mindenütt részesítették. A felszín alatt mélyen rejtőzködő szempontok feltárása azonban nem csökkenti a román propaganda érdemeit. Ugyanígy nem menti a háború előtti magyar nemzedék közömbösségét sem, amelylyel a nemzetiségek külföldi ténykedései iránt viseltetett. E szívós és kitartó hadjárat eredménye lett az a gyűlölködő magatartás, amellyel az európai országok közvéleménye az első világháború előtt hazánkra tekintett. Az »ezeréves magyar elnyomás« valótlan állítása minden egyéb politikai októl függetlenül, kizárólag a nemzetiségek propagandaműködésének eredményeképpen alakult ki.

⁸ Szekfű Gyula megállapítása idézett előadásában.

⁹ *Szekfű Gyula*: Három nemzedék és ami utána következik. Budapest, 1938. 276. kk. 1.

A ROMÁN PROPAGANDAHADJÁRAT MEGINDULÁSA

A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN a dáko-román kontinuitás elvén felépülő román irredentizmus célkitűzései az ókirályságbeliek-nél sokkal mélyebben áthatották az erdélyi románság lelkét. Erdélyi románok elgondolásaiban vetődött fel először az egész román faj egyetlen független államba való tömörítésének eszméje, s kezdeményezésükre lett az egyesülés gondolata az újonnan megalakult román fejedelemségnek történeti alapja.¹⁰ Az irredentizmus megalapításához azonban az európai nagyhatalmak jóakarató támogatása feltétlenül szükségesnek látszott, az első lépés tehát a román törekvések felől tájékozatlan Európa felvilágosítása lett. Mindennek természetes következménye volt, hogy az erdélyi kérdés, vagyis Erdély történeti, társadalmi, kulturális és politikai viszonyainak ismertetése is az erdélyi románok gondolatában vetődött föl először. Az erdélyi kérdés nemcsak helyi, de általános érvényű európai kérdés – ez volt a románok véleménye, – meg kell tehát tenni minden lehetőt, hogy ismertté tegyék ezt európai körökben is. Erre a »felvilágosító« szerepre pedig az ókirályságbeliek több okból nem vállalkozhattak. Egyrészt a fiatal királyság a maga kialakulatlan, még forrásban lévő kül- és belpolitikai nehézségei miatt egyáltalában nem volt alkalmas arra, hogy egységes nemzetiségi politikát diktáljon erdélyi testvéreinek. Másrészt meg a 80-as években még olyan mély szakadék választotta el a Kárpátokon inneni és túli románságot egymástól, hogy emezek még érdeklődést sem mutattak az erdélyiek eszméi iránt.¹¹

Az erdélyi románság az 1881-ben, Nagyszebenben rendezett értekezleten határozta el a román törekvések külföldi ismertetését, azon a jelentős és korszakalkotó gyűlésen, amely az erdélyi románság érdekeit képviselő román nemzeti pártot is megalapította s a jövőben követendő új politikai program alapjait lerakta.¹²

Az 1883-ban Párisban megjelent francianyelvű Memorandum

¹⁰ A román irredentizmus gyökerei Papiu Ilarian erdélyi emigráns 1861-ben szerkesztett Memorandumára nyúlnak vissza. Bár Cuza fejedelem, akihez Papiu Emlékiratát intézte, a programot nem tudta megvalósítani, mégis Papiu gondolata a pozitív román politika axiómájává és a román értelmiség mindenkor ábrándja lett. *Papiu Ilarian: Idealul national al Românilor, továbbá: Independența constituțională a Transilvaniei. 1861.* Ez a felfogás mindmáig megmaradt a román tudományos közvéleményben. Ld. Polónyi Nóra: *A Liga Culturală és az erdélyi román nemzetiségi törekvések.* Bp., 1939. 36. l., 59. j.

¹¹ Az erdélyi és Kárpátokon túli románság ellentétére vonatkozóan ld. Polónyi N. i. m. 6. k. l. Az európai közvélemény felvilágosításán kívül tehát még a Kárpátokon inneni és túli románok közti ellentétek elsimitása is feladatává lett a 80-as években meginduló román propagandának. Az 1891-ben megalakult Liga Culturală valóban e kettős célt iktatta programjába.

¹² *Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története.* Bp. 1920. 92. kk. l.; *N. Jorga: Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria.* Buc., 1915. 274. kk. l.; *Enciclopedia Românei.* H. n. 1936. I. 786. kk. l.; *T. V. Păcățian: Cartea de Aur. Sibiu, 1913.* VII. kt.

elsőízbenkiáltotta ki nyugat felé a románok panaszait és ismertette politikai és nemzetiségi törekvéseit¹³ A modern román nemzeti politika megalapítójától, Slavicitól irányított s a nyugati és a romániai körökkel élénk összeköttetésbe kerülő radikális fiatal román nemzedék ugyan már 1884-ben nem találta megfelelőnek ennek a Memorandumnak hangját, mégis ebben az Emlékiratban fellelhetjük mindazokat a szólásokat, amelyeket ezután a románság többkevesebb változtatással a külföldi közvélemény elé tárt. A »latin testvériség« únos-úntalan hangoztatott frázisa, az erdélyi románság szenvedéseinek egyoldalú s rosszindulattal beállított felsorolása, a »magyar zsarnokság rémtetteinek« napfényrehozása épen úgy megvan már ebben a legelső Memorandumban, mint az erdélyi románság igazi törekvéseinek álcázása, óvatos elhallgatása. A román propaganda titkos, de igazi programját, a hazát és kenyeret adó magyar államtest szétbontására irányuló törekvéseket, érthető okokból igyekezett a románság a rokonszenvet s céljainak népszerűsítését váró külföld előtt eltitkolni. Az utólagosan tett beismerések és megcáfolhatatlan tények birtokában most már túlhaladott álláspont lenne bebizonyítani, hogy a román propaganda már megindulásától kezdve csak egyik oldalát, természetesen az ő szempontjukból legelőnyösebb és legcélravezetőbb oldalát mutatta a külföld felé.¹⁴

A román propagandahadjárat e céltudatos, kettős programja azonban csak az 1891-ben megalakult »Liga Culturală« kereteiben bontakozott ki a maga teljességében. A magyar-román kérdés, egyoldalú román szempontból való ismertetése a bukaresti kultúrliga megalapításával a külföldi sajtóban és a nemzetközi konferenciákon állandóan napirenden volt. E széleskörű s nagyszabású propagandahadjárat sikereinek elérésében az ezt megelőző kísérletekkel ellentétben az erdélyi és ókirályságbeli románság együttesen vett részt. A kezdeményezés ugyan ezúttal is az erdélyi románság köréből indult ki, az egész Nyugatot behálózó propagandahadjárat nagyvonalúságát azonban már az Ókirályságban különösen kulturális téren erősen érvényesülő francia hatás eredményezte. A Liga Culturală tehát a külföldi propaganda új alapokra való helyezésén kívül még azért is nagyfontosságú az egyetemes románság szem-

¹³ G. Moroianu id. románnyelvű műve 13. l.: E. Pascu: Mémoires et protestations des roumains de Transylvanie. Revue de Transylvanie, 1939 (V) 346. l.: A románság propagandája kialakításánál minden valószínűség szerint a csehek példáját tartotta szem előtt. Benes Eduard, a cseh propaganda egyik főirányítója emlékiratában kifejti, hogy ők is először törekvéseik mibenlétét ismertették meg a közvéleménnyel és a hivatalos körökkel. A propaganda második fázisában lett inkább diplomáciai, illetőleg katonai természetűvé. E. Benes: Nemzetek forradalma. Bratislava (Pozsony). 1936. I. kt. 118. kk. l.: A cseh propagandának ilyen felépítése teljesen megegyezik a román hírverés menetével.

¹⁴ A román propaganda e kettős, v. i. nyílt és titkos programjára vonatkozóan a Liga Culturalával kapcsolatban ld. Polónyi N. i. m. 35. kk. l.: Moroianu, a román propaganda egyik leghivatottabb képviselője és ismerője művében nyíltan bevallja, hogy a román propaganda eleitől kezdve csak a politikai egység gondolatának szolgálatában állt. I. m. 50. l.

pontjából, mert ennek kapcsán érte el az erdélyi és anyaországi románság a szolidaritásnak azt a fokát, amelytől kezdve már mindig együttesen, egymást támogatva igyekeztek a közös cél, Nagy-Románia megvalósítása felé.

A Liga pedig az Ókirályság hivatalos tényezőitől erkölcsileg és anyagilag egyaránt támogatva már megalakulásától kezdve elismerésreméltó buzgalommal és ügyességgel tett eleget kitűzött programjának. A bukaresti központi szerv körül alakult belső tagozatai, amelyek az összes románok nemzeti öntudatát és az összetartozás érzését ápolták, épen olyan eredménnyel végezték feladatukat, mint a propagandatevékenységgel megbízott külföldön létesített fiókok. A párizsi, berlini, antwerpeni és liègei szekciók szívós kitartással és fáradhatatlan buzgalommal igyekeztek a külföldi közvélemény rokonszenvét megnyerni. Munkatársaik, akik elsősorban a külföldön tanuló román egyetemi hallgatók soraiból kerültek ki, vitaülések kereteiben tárgyalták meg a propaganda legcélravezetőbb módozatait. Megbeszéléseik eredményeképpen valóban sikerült mozgalmuknak olyan színezetet adni, amellyel azután az összes külföldi nemzetek rokonszenvét megszerezték. Egyéni céloktól távol, a románok »csak méltányos és igazságos harcot harcolnak, amikor az ármányos és hazugsággal dolgozó magyarság ellen fellépnek. Kötelessége tehát a románoknak, akik a nyugaton uralkodó elvek, a nemzeti eszme és kultúra nevében cselekszenek, hogy a magyar hazugságoktól félrevezetett külföldet saját érdekükben felvilágosítsák...«¹⁵ A Liga legfőbb ügyessége azonban abban rejlett, hogy minden nemzettel szemben megtalálta azt a hangot és szempontot, amely által sikerült együttérzésüket számukra biztosítani. Felismerték az egyes nemzetek »rokonszenvét« irányító mélyebb politikai érdekeket s ezeket minden országban a saját törekvéseikkel azonosnak tüntették fel. Németországban például a román propaganda a magyarságról, mint a hazai németiség elnyomóiról beszélt, Franciaországban pedig a magyarokat, mint a poroszok hűségese szövetségesét mutatták be.

Méreteit és elért sikereit tekintve a külföldi fiókok közül a párizsi tagozat volt a legjelentősebb, amelynek eredményei elsősorban Moroianu György, a román propaganda egyik leghivatottabb irányítója munkásságának tulajdoníthatók. Moroianu a belgiumi közvélemény rokonszenvének megnyerése után rövid idő alatt Franciaország barátságát és támogatását is megszerezte a román törekvések számára. Tapasztalt és ügyes módszerrel az általa irányított Liga először a közvéleményt befolyásoló újságírókhoz és politikusokhoz szerzett összeköttetéseket, majd a legelterjedtebb napilapokat árasztotta el ismeretterjesztő cikkek tömegével, ösztönszerű megérzéssel ezeket az ismertetéseket később már kizárólag a románság számára megnyert külföldi újságírókkal iratták, ők csak a saját szempontjaik szerint átdolgozott és beállított anyagot szolgál-

¹⁵ *Ion Lupulescu*: Raportul general despre activitatea comitetului central al Ligei pentru Unitatea Culturală a Românilor. București, 1892. 17. l.

tatták ezek számára.¹⁶ Minden lehető alkalmat felhasználtak arra, hogy felkeltsék és ébrentartsák irányukban a külföldi nemzetek érdeklődését és barátságát. A román nemzet ünnepeit zajosan ülték meg, a francia nemzeti ünnepek és az államférfiak ünneplése alkalmával viszont sohasem mulasztották el üdvözlő táviratokat küldeni s jóindulatú támogatást kérni nemzetük és ügyük számára. Előadássorozatokot tartottak a vidéki városokban s ha úgy vélték, hogy az erdélyi románságot a magyarság részéről valami sérelem éri, kaptak az alkalmon, hogy újabb méltatlankodó cikkek tömegével árasztathják el a nyugati sajtót. Propagandájuk eredményeképpen maguk a franciák is Ligát alakítottak a román ügy érdekében, mely nemcsak az erdélyi kérdés napirenden tartását tűzte ki célul, hanem a román információkat megszívlevélve, egyúttal azt is, hogy ennek az egész európai politika szempontjából való fontosságát is kimutassák.

A franciaországi eredmények után az olasz közvélemény rokonszenvét szerezték meg legnagyobb mértékben a román törekvések számára. Olaszországban, Franciaországhoz hasonlóképpen, a román propagandának sikerült lerombolni »Magyarország liberalizmusának és szabadságérzetének hamis nimbuszát«¹⁷ s a román ügyet az olasz közvélemény a demokrácia s a liberális szellem küzdelmének ítélte a feudális Magyarország ellen. Garibaldi Menotti, a magyarbarát Garibaldi tábornok fia, a román felvilágosítás hatására azt mondotta Pulszky magyar képviselőnek, hogy a magyarok nem méltók Itália rokonszenvére, mert a legbarbárabb módon elnyomják az olaszok három millió testvérét.¹⁸ De Gubernatis gróf is hasonlóan vélekedett a magyarságról, Imbriani szenátor pedig, a római újságokban a magyarországi románok panaszait együtt közölte az ausztriai olaszokéval, elárulva ezzel a rokonszenv igazi okát: a két nemzet azonos irredenta törekvéseit. A Ligával teljesen megegyező Dante Alighieri egyesület, valamint a római, nápolyi, turini és páрмаi egyetemi hallgatók szimpátia-tüntetések rendeztek a románok mellett s tevékenyen munkálkodtak honfitársaik között a román kérdés ismertetésén. Az egyetemi ifjúság szellemének megfelelően azután sok olasz újság is barátságos hangon írt a román törekvésekről.

Az angol közvélemény megnyerése, a politikai érdekek előbb kifejtett helyzete miatt, már sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött. Ebből a szempontból is Moroianunak vannak felbecsülhetetlen érdemei, aki a román kérdés iránt eleinte közömbösen viselkedő angol közvélemény legnagyobb részét vezetői megnyerésével a románság pártjára vonta. Felvilágosításai alapján elsőnek emelte fel hangját a románság mellett lord Edmond Fitzmaurice, majd lord

¹⁶ Benes is arra a megállapításra jutott, hogy a különböző országok közvéleménye mindig szívesebben adott hitelt egy saját nemzetéből való tudósításainak. „Megfelelő helyen diszkrétnak és szerénynek lenni: szerintem ez jelent hatalmat és erőt.” Benes i. m. 125. l.

¹⁷ Păcățian i. m. VII. kt. 512. l.

¹⁸ G. Moroianu i. m. 16. l.

James Bryce, akik előkelő származásuk s közéleti tekintélyük által nagy mértékben elősegítették a román kérdés népszerűsítését az angol közvéleményben.¹⁹ Az oxfordi egyetemi tanárok és tanulók például nagyszabású meetingen nyilvánították ki románbarát érzelmeiket. E meetingen, s általában az angol közvélemény megnyerésében az említettekén kívül nagy szerepe volt még Jeanne Del’homme kisasszonynak és W. R. Morfillnak, akik Moroianu szerint kitartó igyekezettel, áldozatkészséggel és meleg érdeklődéssel segítették a románokat céljaik elérésében.²⁰

Németországban a Deutsche Schulvereine-ok karolták fel nagy megértéssel a Liga céljait.²¹ Wattenbach professzor és Helen Engel tanárnő támogatták a román törekvéseket s előadásokkal igyekeztek új barátokat szerezni a németiség köréből a román ügy számára. A nagynémet és antiszemita irányú hírlapok, élükön a berlini Kreuzzeitung-gal, a legnagyobb szolidaritást fejezték ki a román törekvésekkel szemben.

Ausztriában az osztrák keresztényszocialista párt vezére, Lueger bécsi polgármester, a bécsi városházán és a román parlamentben is hevesen harcolt a magyarság ellen s tüntetően kifejezésre juttatta románbarát érzelmeit és szoros román kapcsolatait. A keresztényszocialista párton és újságokon kívül itt főleg a klerikális és antiszemita színezetű lapok és politikai pártok rokonszenvét sikerült megnyerni, akik az erdélyi román újságok, főleg a Tribunából átvett cikkeikben hevesen keltek ki az állítólagos magyar nemzetiségi elnyomás ellen.

A ROMÁN IRREDENTA ESZKÖZEI

A LIGA CULTURALĂ által megkezdett, irredenta jellegű rendszeres izgatásnak legfőbb eszközei azok az emlékiratok voltak, amelyeket a románság a 90-es évektől kezdve terjesztett a megfelelően előkészített nyugateurópai közvélemény elé. Ezek közül az első memorandumot az 1891. évben a Liga ösztönzésére a bukaresti ifjúság adta ki román, olasz, francia és német nyelven s a »jövő embeireit«, az egyetemek ifjúságát igyekezett megnyerni a román nemzeti törekvések megértésére és támogatására.²²

A román törekvéseket e Memorandum valóban nagy lépésekkel vitte előre. Az egyoldalú román felvilágosítások állításait minden

¹⁹ Az angol politikusok csupán román szempontú tájékozódására jellemző példa lord Fitzmaurice állásfoglalása az erdélyi viszonyokkal kapcsolatban. A londoni Pall Mall Gazette hasábjain közölt cikksorozatában kifejtette, hogy csak a magyar politikát okolja azért, amiért az erdélyi nemzetiségi viszonyok állandóan felborulással fenyegetik Európa békéjét. G. Moroianu i. m. 16. l.

²⁰ G. Moroianu i. m. 19. l.

²¹ I. Lupulescu i. m. 8, 11. l. *Henri Gaidoz: Les Roumains de Hongrie. Revue de Paris, 1894. 22. l.*

²² A Memorandum címe: Memoriul studenților universitari români privitoare la situațiunea românilor din Transylvania și Ungaria. București. Tip. Carol Göbl. 1891.

ország közvéleménye kételkedés nélkül elfogadta s nyomában a Magyarország iránti rokonszenv nagy mértékben megcsappant. Jó hírnevünk helyreállítását a magyar egyetemi hallgatók e Memorandumra kiadott Válasziratukkal már nem tudták elérni. Az ellenséges tábor már ekkorra mindenütt elhintette a magyargyűlölet magvát és így a sokkal kitartóbb s legfőképpen anyagi eszközökkel bőven ellátott román propagandahadjárral ez a tisztán egyetemi hallgatók köréből kiinduló magyar felbuzdulás nem vehette fel a versenyt. Jó alkalmat szolgáltatott viszont a románságnak arra, hogy a bécsi, gráci, budapesti és kolozsvári román egyetemi hallgatók Ellenválaszával, Replicá-*val* a román ügy iránt megindított érdeklődést továbbra is fenntartsák.²³ A Replicának az egyetemi hallgatók Memorandumánál sokkal szenvedélyesebb, szélsőségesebb hangja, mindenekelőtt a magyar kormányzatot kívánta megrágalmazni a külföldi közvélemény előtt.

A Liga Culturală által megindított szélsőséges áramlatnak a magyarországi románság sem tudott többé ellentállni. A Bukarestből kapott utasításoknak megfelelően az uralomra jutó radikális párt 1892. májusában a magyarországi és erdélyi románság panaszait összefoglaló Emlékiratot szerkesztett, melyet tüntető jellegű céllal személyesen kísérelt meg átnyújtani az uralkodónak. Közvetlen célját a Bécsbe való zarándoklattal ugyan nem érte el, mert az uralkodó nem fogadta a küldöttséget. Következményei által e Memorandum mégis a román nemzeti törekvések egyik igen fontos állomását képezi. A román nemzeti komité a Liga Culturalăval egyetértve ugyanis azt a politikai kudarcot, amelyet a Memorandum Bécsbe vitele alkalmából szenvedett, úgy akarta palástolni, hogy ezt a Memorandumot a további és sikeresebb izgatás céljaira használta fel. Tartalmát közölték az erdélyi román újságokban és nyomtatvány útján terjesztették, mert meg voltak győződve arról, hogy ez esetben a királyi ügyészség a Memorandum szerzőit vád alá fogja helyezni. Számításuk be is vált s a románság ezeketán már csak arra törekedett, hogy a Memorandum pöre által a romániai és európai közvéleményt egyaránt foglalkoztató nagyszabású politikai harcot idézzon elő.

Ugyanez a cél vezette őket az ú. n. Replica-pörrel kapcsolatosan is, amelynek szerkesztőit a magyar ügyészség 1893. augusztusában vonta felelősségre nemzetiség elleni gyűlöletre való izgatás vétsége miatt.

A Replica, de még inkább a méreteiben sokkal jelentősebb Memorandum-pör valóban a múlt század egyik legnagyobb politikai pere volt. Nem jelentősége tette azonban ezzé, hanem elindítóit, akik szándékosan provokálták ki, s akik ezt a két egyszerű és mindennapi sajtópört a románság nagyvonalú nemzeti küzdelmévé akarták formálni. Jól tudták ugyanis azt, hogy bármilyen kimenetele is legyen, csak használni fog a románságnak azzal a ténnyel, hogy az

²³ T. V. Păcățian. i. m. 552. l.

egész világ figyelmét felhívja a pör tárgyára: a magyarországi románságnak nemzeti és politikai törekvéseire.²⁴

A Replica- és Memorandum-per által nyújtott kiváló és páratlan alkalom kihasználása, vagyis a tárgyalások során kifejtendő európai propaganda megszervezése és lebonyolítása a Liga feladatává lett, s a Liga valóban a szokottnál is erőteljesebb energiával vezette akcióit. Egyrészt a magyarországi románságot szervezte meg azzal a gondolattal, hogy a tárgyalásokon megjelenő, összetoborzott román tömegek az egész románság együttérzését bizonyítják a külföld előtt. Másrészt az egész külföldet elárasztó hírszolgálati szervezetet létesített a Liga, mely azután a francia, olasz és német hírlapokban a magyarellenes cikkek sorozatát jelentette meg. A román felvilágosításokkal felingerelt európai sajtó mintegy 30 képviselőjét személyesen is elküldte Kolozsvárra. Ezek azután, akik közül Roberto Fava az olasz, Rudolf Eigel az osztrák, Safir Rubin pedig a francia sajtót képviselte, a romániai és a magyarországi román hírlapok tudósítóival együtt sajtó- és távirati irodát rendeztek be és cikkeikkel az összes nyugati újságokat elárasztották.²⁵

Ezek az egyoldalú hírlapi tudósításokon kívül gyűlölködő röpiratok tömegét is terjesztették, amelyekből elszörnyedve értesültek a jóhiszemű külföldiek, hogyan akarják a magyarok a kolozsvári fajtörvényszéken 25 ártatlan román ember életét kioltani(?).

A tudományos világ képviselői is hitelt adtak ezeknek a román vádaknak s még a politikai élet vezetői közül is sokan támogatói lettek a román ügynek. Clémenceau magyar-gyűlölete a Memorandum-pör idejébe nyúlik vissza, Seaton Watson (Scotus Viator) és Wickham Steed is ekkor kezdték meg akciójukat a monarchia ellen.

Azok az anyagi és erkölcsi áldozatok, amelyeket a Liga Culturală a propagandahadjárat eredményeiért hozott, várakozást felülmúló sikerrel jártak. Egész Európa közvéleménye elfordult tőlünk s bent az országban a »jogtalan üldözés« még az eddiginél egységesebbé kovácsolta össze a románságot. Azt a tényt, hogy Őfelsége egy év múlva az összes elítélteknek kegyelmet adott, továbbá, hogy a nemzetiségi izgatások miatt betiltott román nemzeti párt valójában e rendelkezés után is folytatta működését, természetesen már nem siettek a külföld tudomására hozni. A Memorandum-pör után egész Európa nemzetiség-elynyomással vádolt minket és a magyarság semmit sem tett, meg sem próbálkozott a közvélemény felvilágosításával. Államügyész és államfogház útján reagált továbbra is az izgatók támadásaira, ahelyett, hogy egész társadalmi és politikai életét e cél szolgálatába állította volna. »Valójában, amikor egész Európa a Nemzeti Erőszakot alkal-

²⁴ Jancsó Benedek i. m. 151. l.; Román források szerint: „A román nép nem veszhet, hanem csak nyerhet e pör által.” *Tribuna*, 1894. április 1/13.

²⁵ *Enciclopedia României*. I. 787. l.

mazta, mi erre gyöngék voltunk, mi csak az erőszak látszatát kellettük fel.«²⁶

A nagy sajtóperek által felvert hullámok azonban lezajlásuk után még korántsem csendesedtek el. A monarchia nemzetiségeinek 1893. évi bécsi s 1895. évi budapesti gyűlései alkalmával újból és újból foglalkoztatták a külföldet az erdélyi kérdés problémáival s még a magyarság 1896. millenáris ünnepségeit is a maguk javára használták fel. Külföldön, Bécsben és Párisban nagyszabású meetingeket rendeztek ez alkalomból, amelyeken tiltakoztak a szerintük sajtóosan magyar jellegű évfordulós ünnepségek ellen.²⁷

A Liga Culturală 1896-os akciói egyszersmind lezárták a román propaganda első korszakát. A romániai zavaros belpolitikai viszályok aláásták ugyanis a Liga belső egységét is és külföldi tagozatainál fellépő korrupció lerombolta a tekintélyét. 1904-ig a »haldoklás« állapotában volt s újjászületése és második fénykora csak az ekkor megválasztott új főtitkár, Iorga Miklós személyének tulajdonítható, aki egyúttal »dinamikus erővel« formálta át a románság egész nemzeti történetét is.²⁸ A nemzeti szellemnek ebben az időben újonnan s minden eddiginél nagyobb erővel felébredt korszakában Iorga kulturális és nemzeti propagandájával a határokat igyekezett eltörölni s »kategorikus imperativusként« tűzte ki a nagy célt: az összes románok politikai egyesítését.²⁹ Egyrészt az idegen uralom alatt élő románok nemzeti öntudatát igyekezett elevenebbé tenni, másrészt viszont a román kérdés külföldi ismertetését helyezte új alapokra. Első célkitűzésének megfelelően a magyarországi románok ekkor fellépő, fiatal radikális nemzedéke valóban főleg e romániai új szellem hatására a szászvárosi »Libertatea« és Gogaék budapesti »Luceafărul«-ja lapjain teljesen átalakította a Kárpátokon inneni románok politikai, szociális és kulturális felfogását.³⁰ A megújhodott Liga Culturală külföldi propagandájának működése pedig 1904-től kezdve egyenes vonalban vezetett a végső kifejlődés felé.

²⁶ *Hóman-Szekfü*: Magyar történet. VII. 376. kk. 1.

²⁷ A bécsi tiltakozó meetingen, amelyet az osztrák keresztény-szocialista párttal egyetértésben tartottak meg, az utóbbiak felfogásához alkalmazkodva a millenáris ünnepségeket a románok zsidó-magyar jellegűnek tüntették fel. „Le millénaire... est une fete qu'on ne peut pas dire spécifiquement magyare, mais bien judeo-magyare.” *Pascu Eitenne*: Un meeting de protestation a Vienne contre les fêtes au millénaire hongrois (1896). *Revue de Transylvanie*, 1939. V. No. 3. 366. l. A párizsi gyűlésre vonatkozóan ld. *Pascu*: Un meeting roumaine, serbe, et slovaque en 1896. *Revue de Transylvanie*, 1939. V. No. 2. 232. kk. 1.

²⁸ *Al. Olteanu*: Liga Culturală și Unirea. „Familia”, 1939. jan. 24. 83. l.

²⁹ *Patria*, 1929. I. 30.

³⁰ Szem előtt kell tartanunk azonban ennél a megállapításnál azt a kétségbevonhatatlan tényt, hogy ez a fiatal és szélsőséges irányokat követő román nemzedék szoros romániai összeköttetései ellenére a harcához szükséges szellemi fegyvereket elsősorban a magyar művelődésből, az őket körülvevő magyar kultúrlétkörből merítette. Kultúrtörténeti vonatkozásaiban ezeket a megfigyeléseket *Gáldi László* fejti ki: Goga pesti évei és a Luceafărul, Bp., 1941. c. tanulmányában. A kérdés politikai történeti részét pedig *Polónyi Nóra*. A hazai románság politikai, szociális és kulturális felfogása a XX. század elején c. sajtó alatt lévő tanulmánya dolgozza ki.

A MEGÚJULÓ MOZGALOM

A ROMÁN PROPAGANDA 1904-től 1914-ig terjedő szakaszában Iorgáé a vezető szerep, aki felismerte a Liga Culturalában elfoglalt állásának gazdag lehetőségeit és fel is használt minden eszközt azok gyümölcsöztetésére. Eredményt annál könnyebben sikerült elérnie, mivel 1907-ben a román szenátus erkölcsi testületnek és jogi személynek ismerte el a Ligát s ez a tény egyúttal az állam legmesszebbmenő anyagi és erkölcsi támogatását is biztosította számára. Az információs jellegű propaganda-művek tömegével árasztották most el a külföldet s újult erővel használták fel ismét minden lehetőséget a román mozgalom ébrentartására. Az 1906-os bukaresti kiállítás jó alkalmul szolgált e szempontból, valamint az idegen országokban tartózkodó románok lelkes buzgólkodása is. A külföldi propaganda irányítóhelye ebben az időben Bécs volt. A kereskedelmi attasé minőségében ott tartózkodó Moroianu, a román hírverés e kipróbált mestere, a Bécsben időző külföldi újságírók körében eredményes és jelentős propaganda-tevékenységet fejtett ki.³¹ Az angol és olasz újságírók képviselőivel szoros összeköttetéseket épített ki, s azokat később gondosan ápolta egészen a világháború kitöréséig. Scotus Viator és Wickham Steed most már szívvel-lélekkel a román ügy harcosaivá lettek s az olaszok közül Franco Caburi, Doda, Ernesto Vercesi és Gayda tartották napirenden lapjaikban az erdélyi román kérdést. A Bécsben tartózkodó románok francia és angol barátságot szorgalmazó csoportján kívül a század elején jelentős befolyással bírt a Popovici által irányított osztrák-barát románok tábora, akiknek tekintélyét a trónörökös Ferenc Ferdinánddal való kapcsolataik növelték. A föderális Ausztria terveit azonban idővel mind kevesebb román tette magáévá, az egyensúly az antant-barátság felé lassan aránytalanul eltolódott.³² Iorga és Moroianu munkálkodásán kívül a romániaiak közül Filipescu, Take Ionescu, Cantacuzino, az erdélyieknél pedig Goga Oktavián és Lukács László munkálkodott a román törekvések érdekében s együttes működésük eredményezte, hogy »a világháború kitörésekor az erdélyi kérdés az európai külügyi hivatalokban ismeretes volt.«³³

A román propaganda 1914–1920 között már jól megalapozva folytatta működését, méretei azonban ekkor minden eddigi tevékenységet messze felülmúló hatalmas arányokban bontakoztak ki. A háború és békekötés éveiben a románok érveiknek egész fegyvertárát felvonultatták a külföld előtt. Ezzel mind azt akarták bebizonyítani, hogy az összes románok egyesítése a történeti jog,

³¹ G. Moroianu i. m. 54 l.

³² *Eöttevényi Olivér*: Ferenc Ferdinánd. Bp., 1943. 167. kk. I.: *Const. Grauer*: Cu privire la Franz Ferdinand. H. n. 1935.

³³ G. Moroianu i. m. 179. l. „Au moment ou la grande guerre a éclaté la Question Transylvaine était une question connue des chancelleries européennes.”

népi demokrácia, a nemzetiségi elv érvényesülésének és a kelet-európai egyensúlynak egyaránt elengedhetetlen feltétele.³⁴

A külpolitikai antant orientáció erősödésével párhuzamosan a románság külföldi gyülekezőhelye Bécs helyett mindinkább Párizs lett, ahol az antant hangadó elemein kívül a monarchia többi nemzetiségeinek vezetőivel is kapcsolatba kerültek. Itt alakították a románok is a csehek példájára a rendszeres propaganda fenntartására egy állandó szervet, a »Consiliul Unității Române«-t, mely sajtóorganumával, a népszerű »La Roumanie«-val együtt nagy lépésekkel vitte előre az erdélyi kérdés franciaországi népszerűsítésének ügyét. A Consiliul vezetői Take Ionescu, Lukács László és Goga barátságos kapcsolatokat létesítettek azután a befolyásos politikusokhoz, így Clémenceauhoz s Poincaréhoz és a cseh nemzetiség nagy harcosával, Benessel az együttműködés szálait itt kezdték fenni.

Az antant másik központja, az angol főváros is fontos működési területe volt a román háborús propagandának. Itt Moroianu irányította az akciókat, ő fűzte még az eddiginél is szorosabbra az angol közéleti vezetőkkel való kapcsolatokat s keresett újabb támogatókat a román törekvések számára. A románság nagy pártfogója, Wickham Steed házában barátságos megbeszélések keretében találkoztak a románok a legjelesebb francia, olasz, angol, sőt japán és amerikai politikusokkal is, akikkel megvitatták közös ügyeiket. Seton Watson még folyóiratot is szerkesztett „The New Europa” címen a monarchia nemzetiségi érdekeiben, Allan Leeper, Lloyd George miniszterelnök titkára, pedig egyenesen felszólította a románokat, hogy Memorandumban fejtsék ki az angol külügy-minisztérium előtt a jövő Nagy-Románia nemzetiségi politikájának elgondolását.³⁵ Az angol közvélemény azonban ilyen erőfeszítések ellenére is a békekötés éveiben sem volt feltétlenül a román törekvések mellett, sőt 1920-ban határozottan a magyarok felé mutatott rokonszenvet. Vaida-Voivod Sándor miniszterelnök 1920-ban Londonban tett látogatásával tudta csak feloldani ezeket az ellentéteket. Eredményes »missziójával« sikerült a Románia iránt tanúsított bizalmatlanság utolsó foszlányait is eltüntetni.³⁶

Az angol közvéleményhez hasonlóan az Egyesült Államok sem állottak teljes mértékben a román törekvések pártján. Amerika még a háború utolsó éveiben is meg volt győződve az osztrák-magyar monarchia fenntartásának szükségéről s Kossuth és az emigráció emléke Magyarországot tette rokonszenvessé előttük.³⁷ Ilyen körülmények között a román kormány fontosnak találta egy bizottság Amerikába küldését, amelynek feladatául az Egyesült Államok vezetőinek és a közvélemény rokonszenvének megnyerését tűzte ki. A feladat annál is inkább szükségesnek látszott, mivel Amerika háborús készülődései, felszerelésének óriási arányai bebizonyították

³⁴ Mikó Imre i. m. 8. l.

³⁵ G. Moroianu i. m. 62. l.

³⁶ *Tilea V. V.: Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919–Mart. 1920. Sibiu, 1925. 38. l.*

³⁷ *Stoica Vasile: In America pentru cauza românească. București, 1926.*

az ottani románok előtt, hogy az Egyesült Államok képviselőinek a háború végső kifejlődésére és a béketárgyalások menetére döntő befolyásuk lesz. Lukács László, Moța és Stoica, a román küldöttség tagjai tehát minden energiájukat latbavetették a cél érdekében s a sajtó megnyerésével párhuzamosan a vezető politikusok meggyőzését is megkísérelték. A »Washington Post« és a »New-York Times« csakhamar a román ügy jóakaró támogatóivá lettek s az Egyesült Államok államférfiainál kieszközölt személyes kihallgatások útján pedig azok rokonszenvét is sikerült megszerezni. Th. Roosevelt, az Egyesült Államok volt elnöke például, aki eddig meg volt győződve a Habsburg-birodalom civilizatorikus szerepéről, a román küldöttséggel folytatott audiencia után már szívvel-lélekkel egyetértett a román törekvésekkel. A cseh propaganda példáját követték a románok – saját bevallásuk szerint – amerikai ténykedésük alkalmával is. Stefanik, majd Masaryk jóakarató tanácsai nagy lépésekkel vitték előre törekvéseiket. Útmutatásaikat felhasználták akkor is, midőn a kormány tagjainak megnyerése után elsősorban tudományos körökkel vették fel a kapcsolatokat s a politikai tényezők felvilágosítását, tájékoztatását is tudományos színezettel végezték.³⁸ A rendszeres propagandaszervet Amerikában a Stoica által alapított »Liga Națională Română din America« kereteiben építették ki, ahol »minden lehető eszközt« igénybevettek céljaik eléréséhez. Szívós kitartással folytatott működésüknek meg is lett az eredménye: az Egyesült Államok kormánya 1918. novemberében hivatalos formában is kijelentette, hogy »szimpátiával viseltetik az összes románok nemzeti egységének megvalósítása iránt és nem fogja elmulasztani, hogy a maga idejében befolyását a román nép politikai és területi jogai érdekében érvényesítse...«³⁹

Az Egyesült Államok legfőbb hivatalos fórumának fentebbi jelentése nem maradt üres formáság. Briand 1917. január 10-i jegyzéke, majd Lloyd George 1918. január 5-i nyilatkozata után Wilson elnök 14 pontja között is ott szerepelt a nemzetiségi elv és önrendelkezési jog az antant hadicéljai között. Bár az Egyesült Államok elnöke csak Ausztria-Magyarország népeinek »autonóm fejlődéséről« akart tudni, a győztes államoknak a románság törekvéseivel megegyező politikai érdekei miatt s a kitartó és ügyes propaganda-hadjárat hatására a románság reményei a legnagyobb mértékben beteljesedtek: megszületett Nagy-Románia. A háborúelőtti magyar nemzedék vétkesen jóhiszemű és közömbös magatartásával öntudatlanul hozzájárult a románság külföldi ténykedésének megkönnyítéséhez. A román propagandának így az európai országok közvéleményében teljes mértékben sikerült elosztatni »az Ausztria-Magyarországról virágzó legendák«⁴⁰ emlékét.

POLÓNYI NÓRA

³⁸ »Így az embereknek bizalmuk volt abban, amit mondtam.« Stoica, i. m. 39. l.

³⁹ Stoica i. m. 51. l.

⁴⁰ „Legendeale înflorite despre Austro-Ungaria.” Stoica i. m. 12. l.